

Тамара ДЕМЧЕНКО
(м. Чернігів)

РЕЦЕНЗІЯ

на книгу:

**Веселова О. З історії створення і діяльності
Асоціації дослідників голодоморів в Україні (АДГУ) /
Відп. ред. Л.Лук'яненко. – К.: Вид-во АДГУ, 2007. – 139 с.**

Історія громадських організацій, котрі стали масово з'являтися на зламі 80 – 90-х рр. минулого століття, у нас практично не досліджена. Причин тому можна знайти чимало: і часу пройшло не так уже й багато, і їхня діяльність не завжди відома широкому загалу, і, можливо, декому здається, що якихось епохальних справ на їхньому рахунку поки що не числиться. Над усім домінує, на нашу думку, брак інтересу до такого роду роботи, слабкість громадянських почуттів пересічного українця і, як наслідок, небажання владних структур стимулювати рух до об'єднання на базі спільності й співпадання не економічних, кланових, політичних, а саме громадських інтересів. У свою чергу, відсутність досліджень приводить до того, що численні товариства для громадян мовби й не існують або перебувають у такому глибокому підпіллі, що до них важко достукатися.

Значення дослідження О.Веселової якраз і полягає в тому, що порушено мовчання довкола такого важливого для нашої країни питання як утворення й функціонування громадської організації – Асоціації дослідників голодоморів в Україні, 15-річниця заснування котрої припала на 2007 р., коли в Україні вшанували жертв Голодомору у 75-річницю великої трагедії і непростого злочину проти людства і людяності.

У книжці ретельно зібрані, проаналізовані й систематизовані документи та матеріали АДГУ. Їхня сукупність дає цілісне уявлення про шлях, який подолала організація упродовж перших, “дитячих” та “підліткових”, років своєї історії.

Оскільки ідея її заснування йшла від перших дослідників Голодомору 1932 –1933 рр. в Україні і поза Україною суцільно, то цілком вмотивованим є звернення Автора до їхніх біографічних даних: Джеймс Мейс, Володимир Маняк, Лідія Коваленко-Маняк, Левко Лук'яненко, Маріян Павло Коць. Що сказати про ці постаті, на жаль, хоча й відзначені високими урядовими нагородами, але не поціновані як слід українським суспільством? Доля не була милосердною до них. Трьох перших із перелічених осіб уже немає в живих. Прикметно, що стовідсотковий американець Дж. Мейс, громадянин Сполучених Штатів – один з перших у цілому світі приступив до системного вивчення Голодомору. У книжці є фотокопія датованої 13 серпня 1992 р. його заяви про вступ до АДГУ. М.П.Коць, українець за походженням, але теж громадянин США, уможливив появу перших друкованих видань в Україні, забезпечивши фінансову підтримку з боку діаспори. Зворушливо і тепло написано про подружжя Маняків. Організаторські здібності, наукові та літературні таланти, а, насамперед, висока людяність, співчуття до чужого болю, гуманізм і чітко окреслена громадянська позиція дали змогу цим непересічним особам

згуртувати довкола себе людей небайдужих, активних і діяльних.

Автор справедливо наголошує, що американські досліді Дж.Мейса по збиранню й впорядкуванню спогадів-свідчень очевидців голоду, котрі завершилися підготовкою тритомника (*Investigation of the Ukrainian Famine 1932-1933: Oral History Project of the Commission on the Ukraine Famine / Ed. for Commiss. by J.E.Mace and L.Heretz. – Washington, D.C.: U.S. G.P.O., 1990. –V. One, Two, Three*), були успішно продовжені подружжям Маняків в Україні. Поява їхньої книжки (33-й: *голод: Народна Книга-Меморіал / Упоряд.: Л.Б.Коваленко, В.А.Маняк. – К., 1991*) стала справжнім проривом у вивченні проблеми голодомору, приверненні уваги суспільства до раніше замовчуваної болісної теми. Після схвалення громадськістю книжки-меморіалу всю свою енергію вони віддали справі заснуванню організації, який бачили як “незалежний Центр досліджень голоду-геноциду в Україні”. На перешкоді великим намірам став Камаз: 15 червня 1992 р. вантажівка наїхала на автобус, яким голова організаційного комітету по заснуванню Асоціації В.Маняк з дружиною та іншими учасниками акції поверталися до Києва з траурного мітингу з нагоди відкриття пам’ятника жертвам репресій. В.Маняк був убитий, його дружина травмована. Проте Установчий з’їзд відбувся.

У рецензованій книзі зібрані записи виступів делегатів і гостей, що пролунали на ньому. Аналіз цих документів вражає своєю актуальністю і співзвучністю сьогоденню. Так, Л.Коваленко-Маняк, котра після трагічної загибелі чоловіка власне й очолила організацію, первісна назва якої звучала так: “Асоціація дослідників голоду-геноциду 1932 – 1933 рр. в Україні”, заявила: “Мета існування нашої Асоціації – пробудити почуття національної гідності наших співвітчизників, позбутися безпам’ятства, вшанувати пам’ять безвинно замордованих предків” [С. 23]*. Немовби розвиваючи цю ідею, історик В.Марочко наголосив на тих аспектах голодової катастрофи, які дають про себе знати й сьогодні: “... Ми засуджуємо сталінщину не лише за фізичне винищення мільйонів українських хліборобів, а й за духовне розтління народу. Людей виховували змалечку в дусі так званої класової ненависті, в атмосфері жорстокості, брехні, зрадництва, холопської відданності “вождю”. Змістились, набули зворотного смислу вічні цінності народу – біле стало чорним, честь і благородство – пороком, донос на ближнього – почуттям патріотизму. Як ракова пухлина, вони розтинають нашу духовність і тепер. Якщо не зупинити цього, якщо не протиставити злу добродійництво, волю і згуртованість, то з часом українство стане діаспорою на власній батьківській землі” [С. 21]. Аналіз інших виступів засвідчує, що на з’їзд зібралися люди не випадкові – всіх їх об’єднала і наснажувала ідея, яку сформулювала у заяві до міністерства юстиції із проханням про реєстрацію Асоціації Л.Коваленко-Маняк: “Основною метою створення Асоціації є дослідження з метою збереження в історичній пам’яті народу України однієї з найтрагічніших сторінок історії України – голоду-геноциду 1932 – 1933 років і на цій основі сприяння національно-духовному відродженню народу” [С. 29]. Не дивлячись на поважну часову дистанцію, не втратив своєї актуальності й сам дух “Резолюції Установчого з’їзду

* Тут і надалі посилання на рецензовану роботу.

Всеукраїнської Асоціації дослідників голоду-геноциду 1932 – 1933 рр. в Україні”, й окремі статті цього осноположного документа. Насамперед привертає увагу та обставина, що трагедія визначається як геноцид. Не мають терміну давності і чітко сформульовані завдання: “дати науково-теоретичне та правове визначення голоду 1932 – 1933 рр. як акта геноциду проти українського народу, вчиненого більшовицьким режимом”; “скласти реєстр так званих неперспективних сіл і хуторів, затоплених штучними водосховищами, загублених чорнобильською катастрофою, знесених новобудовами п’ятирічок, жителі яких масово загинули в роки голоду-геноциду 1932 – 1933 рр.”; “сприяти поширенню знань про голод серед молоді, заохочувати її до поглибленого вивчення небаченої трагедії власного народу”; “відобразити не тільки муки, а й героїзм та опір селянства у період 1932 – 1933 рр.” [С. 28 – 29]. Це були, так би мовити, завдання на далеку перспективу, які окреслили напрям пошукових, наукових і пропагандистських зусиль. І треба віддати належне засновникам Асоціації – вони правильно визначили дискурс подальшої дослідницької роботи.

На жаль, у січні 1993 р. Л.Коваленко-Маняк не стало... Втрата двох ініціаторів і фундаторів організації не привела до її краху. І в цьому, мабуть, і проявилася гостра потреба у з’ясуванні всієї правди про трагедію, яку відчувала значна частина суспільства. У книжці О.Веселової наводиться значна кількість аргументів на користь такого твердження. Члени новоствореної громадської організації брали активну участь у численних форумах, з’їздах, проводили “круглі столи”, використовували будь-яку можливість, аби достукатися до сердець українців та високопосадовців. Утім, від останніх вимагали зовсім небагато: незначної фінансової підтримки і, коли стало остаточно ясно, що на неї розраховувати не варто, принаймні одного – не заважати у практичній діяльності. Стосовно ж першого, то члени Асоціації намагалися своєю копіткою, повсякденною роботою навчити людей не боятися і, як писали в одному із перших звернень із закликом до очевидців голоду – “не мовчати”. Думається, що цей імператив можна було адресувати усім, бо те кляте, успадковане від тоталітарного режиму мовчання/невтручання/непомічання стало суттєвою перешкодою на шляху до реалізації української державності.

Наступником Маняків на посаді голови Асоціації став О.Міщенко, але йому ця робота виявилася не по силах, до керівництва товариством, яке набувало популярності і стало користуватися значним авторитетом, прийшов один з чільних діячів національно-визвольного руху 50 – 80-х рр. ХХ ст, а потім і будівничий незалежної України Л.Лук’яненко. Державні справи стали на заваді йому в продовженні роботи у Асоціації. Тому його наступником обрали тоді молодого історика В.Марочка, а згодом, у 1998 р., останнього знову змінив Левко Григорович. Автор доводить, що така рокировка пішла на користь справі. Від Л.Лук’яненка з його депутатським мандатом і колосальним авторитетом не так просто було відкаратися, коли він штурмував бюрократичні кабінети, добиваючись для громадської організації хоча б елементарних зручностей, скажімо, невеликого офісу.

Хоча Автор рецензованої праці і виявляє певну стриманість, коли згадує про негаразди, але інколи і в неї проривається болісне: “Як безпритульна сирота”,

Асоціація не мала власного приміщення [С. 62]. Проте зрештою цю проблему залагодили – для всіх, бажаючих співпрацювати з Асоціацією, у книжці подано адресу: Київ, вул. І.Кудрі, будинок 20-б.

Діяльність Асоціації розкривається крізь призму аналізу роботи і документів її з'їздів, які проводяться раз у два роки. У 2006 р. відбувся VIII з'їзд АДГУ. Автор подає тексти звітних доповідей, фрагменти із виступів делегатів, документи, ухвалені на з'їзді. Особливий інтерес викликають численні відозви. Нам видається такий підхід до висвітлення теми доцільним, бо саме на з'їздах здійснювався детальний облік досягнень та невдач, накреслювалися шляхи подальшої роботи. Не варто думати, що робота цих з'їздів нагадувала урочистий перебіг компартійних форумів з їхньою обов'язковою одностайністю, тут часто спалахували гострі дискусії, суперечки, та й час засідань був скорочений до мінімуму.

Дослідивши дані матеріали, приходиш до висновку, що діяльність Асоціації аж ніяк не обмежувалася дослідженням історії трьох голодів 1921 – 1923, 1932 – 1933, 1946 – 1947 рр. в радянській Україні (цілком доречно, що науковці, котрі входять до Асоціації вирішили: найбільш оптимальним буде комплексний підхід до розв'язання цієї актуальної проблеми), а мала багато виходів на сучасність. Це засвідчує зміст численних відозв АДГУ. Так, у листопаді 2004 р. делегати VII з'їзду вийшли на Майдан, щоб продемонструвати свої симпатії учасникам Помаранчової революції. У своїй відозві вони чітко сформулювали своє ставлення до тодішніх подій: “З огляду на те, [що] українське суспільство дозріло до формування громадянського суспільства, яке почало усвідомлювати свою відповідальність за майбутнє України, звільнилося від сліпого страху перед державною владою і зрозуміло, що для виведення України з системної кризи й покращення життя народу необхідно міняти владу, і готове до тривалої і впертої боротьби, перемога над кучмократією та її представником неминуча. Учасники VII з'їзду Асоціації дослідників голодоморів в Україні палко підтримують боротьбу всіх, хто бореться за перемогу національно-демократичних патріотичних сил на чолі з *В.Ющенком*” [С. 106].

Таким чином, члени Асоціації, чітко усвідомлюючи доленосний характер політичного протистояння, обстоювали своє місце у виробленні засад громадянського суспільства.

Зрозуміло, що найбільше уваги приділялося різним заходам, де розглядалися питання, що так чи інакше стосувалися проблем голодоморів. Новостворена Асоціація доклала чимало зусиль, щоб направити у відповідне річище вшанування пам'яті жертв 1933 р. у 1993 р., її очільники брали участь у парламентських слуханнях 2003 р., численних форумах, конференціях, конгресах тощо. Рецензована книжка якраз і дає цілісне уявлення про ці кроки. Можна з певністю твердити: до всього, що було досягнуто у плані збереження пам'яті про найбільшу трагедію українства, всебічного вивчення цієї проблеми, запровадження у науковий обіг колосальної кількості документів і свідчень очевидців, встановлення пам'ятних знаків у різних кінцях України, доклали своїх рук, душевних зусиль члени Асоціації.

Окремо треба сказати про книги, які побачили світ під грифом АДГУ. Згідно

з підрахунками О.Веселової, їх вийшло загальним накладом понад 100 тис. примірників. Це різноманітна продукція: від узагальнюючих праць (колективну монографію “Голод 1932 – 1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ, 2003” цілком можна трактувати як доробок Асоціації з огляду на те, що значна частина її авторів є активними членами АДГУ), збірників конференцій і наукових праць Відділу історії України між двома світовими війнами Інституту історії України НАНУ (жоден із них не вийшов без відповідних публікацій) до оприлюднення масивів свідчень очевидців голодомору, зібраних у різних куточках України, та невеликих за обсягом брошур, призначених для широкого загалу читачів. Ці праці подані у рецензованій книжці як бібліографічні покажчики до звітів того чи іншого з’їзду, а також як примітки до роботи. Їхній діапазон дійсно вражає. Прикметно також, що література охоплює практично всі регіони України, які зазнали свого часу голодового лихоліття.

Не менш цікавою і повчальною є інформація про особистості, тих гідних поваги людей, хто підставив свої плечі під здійснення важкої, відповідальної місії. Думається, що у цьому контексті буде доречним сказати декілька слів про Автора. Олександра Михайлівна Веселова з перших днів опікувалася науковою діяльністю і підготовкою друкованої продукції Асоціації, брала участь у всіх її акціях, добре знайома практично з усіма активістами організації. Можливо, тому її робота виглядає такою щирою і переконливою.

Члени АДГУ, попри те, що віддають свої сили трагічній проблемі, великі оптимісти. У звітній доповіді VIII (жовтень 2006 р.) з’їзду голова АДГУ Л.Лук’яненко сказав: “Ми клопочемося відповідно до чинного законодавства про державне фінансування Асоціації. Якщо фінансування буде, розширимо працю в усіх тих регіонах, де були голодомори. Не буде фінансування, будемо продовжувати нашу працю на громадських засадах. У всякому разі ясно, що за такої неукраїнської бездуховної влади наше служіння Україні є найважливіше і тому необхідне” [С. 110 – 111].

Найважливішим підсумком безкомпромісної, цілеспрямованої і значною мірою жертвовної діяльності членів Асоціації можна вважати результати соціологічного опитування, яке було здійснене у 2006 р.: 70% респондентів, згідно з даними ЗМІ, заявили, що визнають Голодомор трагедією всього українського народу, а відтак хочуть більше знати про нього.

Зовсім недавно, здається, ситуація стала змінюватися на краще: можна сподіватися, що державні структури виділять кошти хоча б на друкування продукції Асоціації. Хочеться висловити щирю надію, що праця О.Веселової, яка побачила світ у кількості усього 300 примірників, дочекається масового накладу. Будемо сподіватися, що наступне видання вийде на кращій поліграфічній основі (скажімо, це стосується поліпшення якості фотоілюстрацій), від чого виграють і читачі, і справа поширення правдивої історичної інформації. На нашу думку, ця книжка повинна бути у кожній масовій, шкільній, сільській бібліотеці.